№ 116 ԿԻՐԱԿԻ ՅՈՒՆԻՍԻ 2 1902 ԿԻՐԱԿԻ ՅՈՒՆԻՍԻ 2 № 116

ԵՐԵՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 րուբլի. կէս տարվանը 6 րուբ.
Առանձին համարները 5 կօպէկով.

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.

Մեր հասցէն. Тифлисъ, Редакція «Мшакъ».
Կամ Tiflis, Rédaction «Mschak».
Տէլէֆօն № 253.

ՄՇԱԿ

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի եւ տօն օրերից).

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով.

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր տողատեղին 10 կօպէկ.
Տէլէֆօն № 253.

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Կիրակնօրեայ զրոյց. Ներքին լուրեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Նամակ Գերմանիայից. Արտաքին լուրեր.—ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ.—Մանրանկար. ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ.—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. — Կանանց խնդրի շուրջը։

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԿԻՐԱԿՆՕՐԵԱՅ ԶՐՈՅՑ

—

Անցեալ անգամ ես խօսեցի անծանօթ հայհոյանքների, սպառնալիքների մասին։ Շատերը, կարդալով այդ յօդուածը, ասում էին ինձ. «Արժէ՞ ուշադրութիւն դարձնել»։

Փաստը, իսկ որ, այնքան չնչին էր, այնքան անազնիւ իր կերպարանքով, որ ուշադրութիւն դարձնել գուցէ եւ չարժէր։ Բայց ես մի ուրիշ, աւելի կարեւոր հանգամանք ունէի ի նկատի.— դա ընթերցող հասարակութեան վերաբերմունքն է դէպի լրագիրը։ Մենք գրում ենք, մեր գրածները կարդում են։ Մեր եւ ընթերցողի մէջ կայ չատ սերտ կապ։ Հետեւաբար մենք, երկու կողմերս, պիտի բացատրենք, թէ ինչ պիտի լինի մեր փոխադարձ վերաբերմունքը։ Եթէ հազարաւոր ընթերցողների մէջ գտնվել են երկու կամ հինգ, տասը հոգի, որոնք կարծել են թէ կարող են վախեցնել հայհոյանքներով, ենթարկել գրողին իրանց տրամադրութեան եւ քմահաճոյքին, ինչո՞ւ չասել. «Պարոններ, դուք սխալվում էք, դուք մոլորված էք. կարող է ոչնչանալ այս կամ այն գրողը, այս կամ այն լրագիրը, բայց երբէք չէ կարող լինել, որ գրողը կամ լրագիրը, որ ունի հաստատ համոզմունք, դաւանանք, ենթարկվի այս կամ այն մարդու կամքին, ցանկութեանը»։

Հարկաւոր է, որ իմանան այս բանը նրանք, որոնք կարդում են։ Տպագրական խօսքի, քննադատութեան, հայեացքների ազատութիւն— սրանք դատարկ բաներ չեն, այլ մամուլի հոգին են կազմում։ Խլեցէք նրանից այդ հոգին, եւ չի մնայ մամուլ, չի ապրի նա իբրեւ կենդանի գործ։ Ամեն մէկը ազատ է իր համակրանքների եւ հակակրանքների մէջ. բայց պահանջել, որ ուրիշն էլ անպատճառ նոյնպէս լինի, ինչպէս ինքն է—դա մի այնպիսի վայրենութիւն է, որից միայն կարմրել կարելի է։

Եւ այսպէս ահա, իմ յօդուածի մէջ ես նկատի էի ունեցել ընթերցող հասարակութեան վերաբերմունքը դէպի լրագիրը։ Փաստը, որ ինձ հարկադրել էր խօսել, չափազանց չնչին էր,—ես դրա դէմ ոչինչ չունեմ։ Բայց քանի որ իմ խօսքը ընթերցողի վերաբերմունքի մասին էր, ես ինձ թոյլ կը տամ այսօր ներկայացնել այդ վերաբերմունքի մի ուրիշ կողմն էլ։ Այստեղ արդէն մասնաւոր անհատների տրամադրութիւնը չէ, այլ, կարելի է ասել, ընդհանուրի տրամադրութիւնը եւ երեւոյթը, որի մասին պիտի խօսեմ, չատ տարածված է մեզանում։

Պատմեմ մի փոքրիկ դէպք։ Մի եկեղեցու երէցփոխ վատնում է եկեղեցու գումարներից մի բաւական չաղ մաս։ «Մշակը» արձանագրում է այդ փաստը եւ հրապարակով առաջարկում է ծխական ժողովին քննել եւ ցոյց տալ թէ որքան ճշտութիւն կայ բանի մէջ։ Ծխական ժողովը չէ խօսում եւ եթէ խօսում էլ է, այնպիսի դելիկատ փափկանկատութեամբ, որ ոչ մի կերպով կարելի չէ լինում իմանալ՝ մեղաւո՞ր է արդեօք երէցփոխը թէ ոչ, ինչ կերպարանք ունի կատարված եղելութիւնը. արդեօք դա մի հասարակ զանցառութի՞ւն է, սխա՞լ է, թէ դիտաւորեալ յանցանք։ Լրագիրը սպասում է, որ ձեռնհաս մարմինը իր եզրակացութիւնը տայ, որպէս զի ինքն էլ իր խօսքն ասէ։ Չը կայ այդ եզրակացութիւնը, եւ լրագիրը, որ կամենում է փաստերով խօսել, ստիպված է լռել։

Ահա այդ լռութեան դէմ բողոքում էր մէկը։ Ի՞նչպէս կարելի է, ասում է նա, «Մշակը» երբէք չը պիտի լռէր այդ զեղծումի առիթով. նա պիտի պարզէր, դուրս բերէր ամեն ինչ։— Շատ լաւ, պատասխանում ենք մենք, բայց ի՞նչ միջոցով մենք հասնենք ճշմարտութեան։ Գրքերը, հաշիւները, գործի բոլոր մանրամասնութիւնները ծխականների ձեռքին են. նրանք են քննել, պարզել, բայց չեն կամենում հրապարակով յայտնել, թէ ինչ են գրել։ Ի՞նչ կարող է անել լրագիրը։ մի՞թէ նա պիտի կատարէ ժողովի պաշտօնը, մի՞թէ նա պիտի վարձէ հաշուագէտներ, ժողովէ տեղեակ անձնաւորութիւններ, քննութիւն կատարէ եւ իմանայ գործի էութիւնը։

Բանից դուրս է գալիս, որ, ինչպէս էլ լինի, լրագիրը պիտի անէ, իսկ հասարակական այն մարմինը, որի անմիջական պարտքն է ճշմարտութիւնը պարզել եւ հասարակական օրգանի հետ ձեռք ձեռքի տուած գնալ, կարող է փափկանկատութեան զանազան դիտումներով մատը մատին չը խփել։ Բաւական է, որ կայ «Մշակը». նա պէտք է անէ ամեն ինչ...

Վերցնենք մի ուրիշ փաստ։ Վաշխառուն քամում է գիւղացու արիւնը. գտնվում են հարուստներից մէկը կամ երկուսը, որոնք լրագրի մէջ նկարագրում են այդ աղէտը։ Բայց ինչպէս։ Գրողը անպատճառ կը կամենար, որ իր անունը թագցնվի։ Շատ լաւ, այդ էլ կարելի է։ Բայց ահա վաշխառուն դատի է կանչում «Մշակի» խմբագրին։ Խմբագիրը տպագրել է յօդուածը, հաւատալով գրողին. նա ինքը ներկայ չէ եղել այն տեղում, ուր վաշխառուն արիւն է ծծել. նա վաւերաթղթեր չէ հաւաքել, մինչեւ անգամ չը գիտէ կարելի՞ է առհասարակ հաստատել վաշխառուի յանցանքը, թէ ոչ։ Սկսվում է դատաստանական գործ. խմբագրից պահանջում են ապացոյցներ։ Խմբագիրը դիմում է թղթակցին, դիմում է տեղեակ անձանց, խնդրում է, որ իրան նիւթ տան պաշտպանվելու համար։

Եւ գիտէ՞ք ինչ է դուրս գալիս։ Եթէ վաշխառութիւնը մի հասարակական աղէտ է, եթէ նրա դէմ պէտք է կռուել ժանիքներով եւ մագիլներով, պէտք է, ուրեմն, որ հասարակութեան իւրաքանչիւր ազնիւ մարդ աջակցէ խմբագրին, հաւաքէ տեղեկութիւններ, փաստեր, որպէս զի դատարանում պատժվի վաշխառուն եւ ոչ թէ խմբագիրը, որի ամբողջ մեղքն այն է եղել, որ հրապարակ է հանել ամենքին չատ լաւ յայտնի մի հասարակական չարիք։

Բայց, երեւակայեցէք... Ոչ ոք չէ ուզում մատը մատին խփել, ոչ ոք չէ ուզում օգնել. ամեն մէկը «յարգելի պատճառներով» հրաժարվում է։ Իսկ գիտէ՞ք ինչ են այդ «յարգելի պատճառները»։ Գլխաւորապէս այն, որ ոչ ոք չէ ուզում վ ն ա ս վ ե լ, ոչ ոք չէր կամենայ իր անձնական բարեկեցութիւնը մազի չափ անգամ վտանգվի։ Իսկ խմբագիրը... Նա ջոկ բան է, նա կարող է եւ բանտ նստել։ Եւ խեղճ խմբագիրը, որ բոլորովին չէ հասկանում թէ ինչ յանցանքի համար պիտի բանտ նստէ, հարկադրված է լինում ինքը անձամբ դէս ու դէն ընկնել, պաշտպանութեան նիւթեր գտնել։ Բայց երբ դատարանը, դիցուք, արդարացնում է խմբագրին, պէտք է տեսնել թէ ինչ հրճուանք ու խնդակցութիւն է լսվում ամեն կողմից։ Լաւ դառաւ, ասում են, չատ լաւ դառաւ։ Բայց դ՞ուք ինչ արիք, պարոններ։—Ոչինչ։ Վաշխառութիւնը, ի հարկէ, աւելի անպատկառ կը չարունակէ իր գործը. խմբագիրը հօ չէ՞ կարող մենակ իր ուսերի վրա վերցնել այդ ահագին դժբախտութեան դէմ կռւելու գործը...

Պատմեմ մի երրորդ փաստ։ Լրագիրը կռիւ է մղում մի վնասակար գործիչի, դիցուք մի անպէտք առաջնորդի դէմ։ Լրագիրը ոչինչ անձնական գործ չունի այդ գործիչի հետ. եւ եթէ կայ կռիւ, միակ պատճառը, միակ հիմքը գաղափարներն են, սկզբունքներն են։ Ձեր գաղափարներին, ձեր քարոզած սկզբունքներին համակրում են չատերը։ Նրանք համակրում են լրագրի մղած կռւին, հիացած յայտնում են ձեզ չատ անգամ, որ ոչինչ աւելորդ բան չը կայ, որ դեռ բաւականաչափ խիստ չէ կռիւը։— Շատ լաւ։ Պէտք է, ուրեմն, սպասել, որ այդպէս տողները կը վերաբերվեն անհամակրելի գործիչին այնպէս, ինչպէս լրագիրն է վերաբերվում, այսինքն իբրեւ կռւող, իբրեւ անհամակրող հակառակորդ։ Բայց իզուր։ Դուք տեսնում էք, որ ձեզ հետ միանգամայն համամիտ մարդիկ ոչինչ անպատեհութիւն չեն համարում մօտիկ լինել այդ իսկ անհամակրելի գործիչին, գնալ նրա մօտ, լինել նրա լաւ ծանօթը, չարունակելով մի եւ նոյն ժամանակ ընդունել, որ սկզբունքների տեսակէտից այդ գործիչը ճիշդ այն է, ինչ ներկայացնում է լրագիրը։

Կարելի՞ է սա։ Բանից դուրս է գալիս, որ չատ լաւ կարելի է։ Պատահում էք այդ պարոններին, ուզում էք իմանալ, թէ ինչպէս են նրանք հաշտեցնում իրանց երկու կերպ վերաբերմունքը դէպի անհամակրելի գործիչը։ Եւ ստանում էք պատասխան. լրագիրը ուրիշ բան է, նրա պարտքն է անել, իսկ մենք կարող ենք համաձայն լինել լրագրի հետ, բայց մի եւ նոյն ժամանակ բարեկամ ու խօսակից լինել մեզ համար էլ սկզբունքով վնասակար եւ անհամակրելի գործիչի հետ...

Այսպէս ուրեմն. յանցաւոր երէցփոխին լրագիրն է պատժում, վաշխառութեան դէմ լրագիրն է կռւում, վնասակար գործիչին լրագիրն է տապալում։ Իսկ հասարակութիւնը։ Նա ոչինչ մասնակցութիւն չը պիտի ունենայ, ոչինչ աջակցութիւն չը պիտի ցոյց տայ։ Արէք, ասում է նա լրագրին, դուք պարտաւոր էք, ես կը պահանջեմ քեզանից։

Եւ պահանջում է, ամեն ինչ պահանջում է։ Ես չեմ կարող այստեղ բերել այդ բոլոր պահանջները։ Իմ բերածները դեռ անմեղ բաներ են։ Մինչդեռ հայոց անօգնական հասարակութիւնը իր պահանջները անհեթեթութեան է հասցնում։—Ինքը չունենալով գործելու ընդունակութիւն, ինքը կորցրած լինելով հողը իր ոտների տակ, ինքը սիրելով քնել, «եօլայ տանել», ուզում է որ իր համար մեծ մեծ գործեր կատարող լինի եւ այդ մեծագործը պիտի լինի նրա համար «Մշակը»։ Լրագիրը պէտք է ոչընչացնէ այն բոլոր չարիքները, որոնցից տառապում է հասարակութիւնը. եւ ինքը, այդ հասարակութիւնը, չը պիտի այդ գործում մատը մատին խփէ։

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԿԱՆԱՆՑ ԽՆԴՐԻ ՇՈՒՐՋԸ

I

Անցեալ դարի կուլտուրական պատմութեան ընթացքում հասարակական զօրեղ յեղաշրջումների, մտաւոր եւ տնտեսական բազմազան հոսանքների մէջ մի պատկառելի տեղ է գրաւում կանանց խնդրի զարգացումը։ Ֆէմինիզմի հեղհեղուտ ալիքները լուսաւորութեան կենտրոններից՝ արեւմտեան Եւրոպայից եւ Ամերիկայից դուրս՝ ծաւալվեցին նոյն իսկ դէպի հեռաւոր վայրերը, խաւարի եւ տգիտութեան անկիւնները։

Բաւական ժամանակ է արդէն, որ մեր ազգային կեանքն էլ ծփում է այդ յորդառատ ալիքների փրփուրից։ Բացի ընթացիկ կեանքի թէկուզ դանդաղ, յամրաքայլ, բայց անխուսափելի կերպարանափոխութիւններից—այդ վարարուն հոսանքի հետքերը ժամանակին բիւրեղացած են նաեւ մեր հրապարակախօսական եւ գեղարուեստական գրականութեան մէջ։ Բաւական է յիշել արեւելեան հայերից Գրիգոր Արծրունու, իսկ արեւմտեաններից տիկին Տիւսաբի անունը։ Առաջինը կանանց խնդրի պաշտպանն էր յանուն լիբէրալիզմի եւ անհատականութեան, որոնք եւ նրա աշխարհահայեացքի հիմնական տարրերն էին ներկայացնում։ Սնվելով արեւմտեան Եւրոպայի մտաւոր կենտրոններում՝ լուսամիտ եւ տաղանդաւոր հրապարակախօսը չէր կարող անուշադիր թողնել մի այնպիսի կարեւոր եւ ժամանակակից հարց, ինչպիսին կանանց խնդիրն էր։ Իսկ տիկին Տիւսաբը թէեւ զուրկ սիստեմատիկ կրթութիւնից՝ այնուամենայնիւ եւրոպական, բացառապէս ֆրանսիական, գրականութեան ազդեցութեան տակ մի նուրբ զգայնութեամբ ըմբռնում էր այդ խնդրի խոշոր նշանակութիւնը։

Գալով յատկապէս Արծրունու կատարած դերին՝ կարող ենք համարձակ նկատել, որ կանանց խնդրի վերաբերմամբ նա հայկական կեանքում վերարտադրել է միայն այն ոգին, որից սկզբնապէս ծնունդ է առել այդ խնդիրը Եւրոպայում—այսինքն՝ փոխանակ տնտեսական եւ իրաւաբանական հողի վրա կանգնելու՝ բացառապէս մտաւոր եւ բարոյական տեսակէտներով է միայն ղեկավարվել. այսպէս՝ նա պահանջում էր հայ կնոջ համար ինքնուրոյնութիւն եւ ինքնագիտակցութիւն, մտաւոր լոյս եւ բարոյական արժանավայել դիրք։ Տիւսաբը նոյն պահանջների հետ միասին, իբրեւ կին, առանձին ուշադրութիւն է դարձնում իր քոյրերի մայրական եւ դաստիարակչական կոչման վրա։

Երկուսն էլ՝ թէ Արծրունին եւ թէ Տիւսաբը ֆէմինիզմի պրոպագանդան առողջ հիմքերով են առաջ տարել՝ արմատական պահանջներ չեն դրել, ստրիններ չեն գործել, ինչպէս այդ անում են «եւրոպականութեան» հոտն առած մեր ուրիշ մի չարք գրողները եւ գործիչները, որոնք այս եւ նոյնանման ուրիշ խնդիրներում պ ա տ մ ա կ ա ն հ ա յ ե ա ց ք ի ց միանգամայն զուրկ լինելով եւ աչքաթող անելով այնպիսի կարեւոր պայմաններ, ինչպէս են տեղը եւ ժամանակը՝ կոյր հետեւողականութեան, կապկային ընդօրինակութեան քարոզներ են միայն կարդում—ապացոյց ութսունական թւականների վերջերից սկսած մեր արտասահմանեան մամուլի պատմութիւնը։

Կանանց խնդիրը իր աճման ընթացքում հետզհետէ այնպիսի չափեր ընդունեց, որ ներկայ տարվայ սկզբից մեր մէջ երեւան եկաւ նոյն իսկ մի յատուկ օրգան հայ կանանց համար։ Դա Մարի Պէյլէրեանի խմբագրութեամբ Գահիրէում հրատարակվող «Արտէմիս» ամսագիրն է։ «Այս «քոյր թերթի» հրատարակութիւնը «Մշակը» ժամանակին ուրախութեամբ ողջունեց։ Այժմ, երբ մեր առաջն է դրված այդ ամսագրի երկրորդ համարը՝ աւելորդ չենք համարում մի քանի խօսք ասել մի կողմից նրա դաւանանքի, ընդհանուր ոգու եւ ուղղութեան մասին, որ երկու համարների գլխաւոր յօդուածներում արդէն բաւականաչափ պարզված է—եւ միւս կողմից՝ թէ նա ինչպէս է հասկանում կանանց ազատագրութեան հարցը Եւրոպայում եւ առհասարակ առաջադէմ երկիրներում։

Առաջին համարի խմբագրականում կարդում ենք.—«Մենք չը պիտի քարոզենք սանձարձակ ազատութիւն կնոջ, չէ թէ որովհետեւ կինը իրաւունք չունի զայդ ձեռք բերելու, այլ վասն զի մենք համոզված ենք թէ՝ ընտանեկան յարկն է մասնաւորապէս կնոջ վայել պատշաճ տեղը»։ Այնուհետեւ այս «պատշաճ տեղի» նշանակութիւնը չեշտելուց յետոյ՝ չարունակում է —«Արտէմիսի նպատակը պիտի ըլլայ ուրեմն պատրաստել օրիորդներ, ամուսիններ, մայրեր»։

Երկրորդ համարի «Զաւակը» վերնագրով յօդուածից, ուր ամփոփված է «Արտէմիսի» իսկական դաւանանքը, կարեւոր ենք համարում առաջ բերել հետեւեալ հատուածները— «Անուրանալի ճշմարտութիւն մըն է թէ այսօր այր մարդը բարոյապէս հազար անգամ աւելի ինկած է քան կին-մարդը. եւ ադոր պատճառը դարերէ ի վեր իր վայելած սանձարձակ ազատութիւնն է. եթէ կնոջ ալ իր այր ընկերոջ կողքին կեանքի ամեն ճամբաներուն մէջ հաւասարապէս քալելու իրաւունքները լիովին տրված ըլլային, այսօր՝ ինչպէս ուրիշ անգամներ ալ ըսած ենք, կիրքերու գերի, անասնական բնազդներով միայն ապրող մարդկութիւն մը գոյութիւն պիտի ունենար աշխարհիս վրա։

«Սակայն բնութիւնը անհունապէս բարձր, անհունապէս իմաստուն, ընտրելով կինը իբրեւ

Արէք, ինքներդ արէք։

Սա երեխայի լօգիկա է։ Երբ մէկը չարչարում է երեխային, լացացնում է, նա գիտէ, որ տանեցիների մէջ կայ մէկը, որ կարող է նրան պաշտպանել։

Բայց մի՞թէ երեխայի լօգիկայով կարելի է առաջ գնալ։ Մի՞թէ մենք չափահասութեան չը պիտի հասնենք։

Լրագիրը անում է, նա չէ մոռանում իր պարտքը, նա չարունակ ծակում է ձեր կաշին, դրդում է ձեզ գործել, աշխատել։ Եթէ դուք ոտքի կանգնէք եւ նրա հետ ձեռք ձեռքի տուած գնաք, շատ բան գլուխ կը գայ։ Բայց դուք ինչ էք անում։ Ծոյլ գիւղացու նման չուռ էք գալիս միւս կողքի վրա եւ քնաթաթախ ասում էք.

—Արէք, դուք պէտք է անէք։

Շատ պատուաւոր յանձնարարութիւն։ Շատ ուրախ ենք, որ մեզ հաւատում էք։ Բայց ինչո՞ւ էք մոռանում, որ հրաշքներ չեն լինում մեր աշխարհում. ինչո՞ւ էք մոռանում, որ դուք էլ պիտի աշխատէք, դուք էլ պիտի միացնէք ձեր ջանքերը մեր ջանքերի հետ։

Եթէ մեռած է հասարակութիւնը, պարտաճանաչ լրագիրը առանց այդ էլ անհագին գործ ունի կատարելու։ Նա պիտի կռուէ այդ մեռելութեան դէմ։ Ուզում էք, որ լրագիրը աւելի մեծ գործեր կատարէ, մի՛ լինէք մեռած, մի՛ լինէք դիակ...

Լ.

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Կարա-Մուրզայի աշխատութիւնների հրատարակութեան համար ստացանք Նոր-Նախիջեւանից, Ցարութիւն Գենջեանից 1 րուբլի 75 կոպէկ, որ նախկին ստացված գումարի հետ կազմում է 754 րուբլի 55 կոպէկ։

—

Մայրաքաղաքի լրագիրները հաղորդում են, որ Ֆրանսիական հանրապետութեան նախագահ Լուբէի որդին, Պօլ Լուբէ, այս տարի, յուլիս եւ օգոստոս ամիսներին, մտադիր է այցելել հարաւային Ռուսաստան եւ Կովկաս։ Պ. Լուբէ իր ճանապարհորդութիւնը կը կատարէ դէպի Ռուսաստան կոմս Կաստելանի զբօսանաւով։

—

Անգլիական դրամատէրերի ուշադրութիւնը գրաւել են այն նաւթաբեր հողերը, որոնք մօտ ժամանակներումս գտնվել են Անապա քաղաքի մօտ։ Նրանք կազմել են մի ընկերութիւն «Հեղուկ վառելիքի եւ նաւթարդիւնաբերութեան Անապայի ակցիոնէրական ընկերութեան» անունով։ Այս նոր ընկերութիւնը տեղական կալուածատէր Տօլլից եւ լեռնային վարչութիւնից վերցրել է արդէն կապալով 26 նաւթաբեր հողաբաժիններ, որոնք բաղկացած են ընդամենը 6,918 դեսիատինից։ Այդտեղ էլ արդէն ընկերութիւնը սկսել է նաւթահորեր փորել եւ շինել նաւթ զտելու գործարաններ։ Ընկերութեան հիմնական դրամագլուխը 200,000 ֆունտ ստերլինգ է—մօտ 1,900,000 րուբլի։

—

«Донская Рѣчь» լրագիրը հաղորդում է, թէ արդարադատութեան մինիստրութեան մէջ կազմված է մի մասնաժողով, որ պէտք է մշակէ ամուսնալուծութեան խնդիրները քաղաքացիական դատարանին ենթարկելու հարցը։

—

Թիֆլիսի քաղաքային վարչութիւնը, քննելով 40 թիւրքահպատակ հայ բանուորների խնդիրը, որոնք ծառայում են քաղաքային զանազան հիմնարկութիւնների մէջ եւ որոնք այժմ ստիպված են վերադառնալ հայրենիք, որոշեց մարդագլուխ 2 րուբլի նպաստ տալ նրանց ամեն մի տարվայ ծառայութեան համար, հաշւելով չը լրացած տարին ամբողջ տարի։ Վարչութիւնը որոշեց նոյնպէս նպաստ ստացողներին այլ եւս չընդունել քաղաքային ծառայութեան մէջ եւ այդ մասին յայտնել նրանց նպաստներ բաժանելիս։

—

Թիֆլիսի նահանգապետի պաշտօնակատարը չը հաստատեց Կարապետ Սերովբեանցին Թիֆլիսի արհեստաւորների աւագ։ Մի եւ նոյն ժամանակ նահանգապետը կարգադրեց արհեստաւորների երկրորդ ժողով գումարել աւագի ընտրութեան համար ոչ ուշ քան յունիսի 8-ը։ Ոստիկանութեան կողմից այդ ժողովին ներկայ լինելու համար նշանակված է պրիստաւ Դուչինսկին։

—

ՍՂՆԱԽԻՑ մեզ գրում են. «Անցեալ չորեքշաբթի գիշերը Նուկրեանի արուարձանում սպանել են 22 տարեկան մի վրացի երիտասարդի քնած ժամանակ։ Չարագործը դանակով կտրել էր քնած երիտասարդի վիզը մինչեւ կէս։ Սպանվածը ծառայելիս է եղել դարբնի մօտ, որի բնակարանում եւ սպանվել է։ Տէրը կալանաւորված է։ Ասում են, որ երիտասարդը, չը կարողանալով դիմանալ իր տիրոջ բռնութիւններին, մի քանի անգամ փախել է նրանից, սակայն չորս տարով պայմանաւորված լինելով՝ կրկին բերել էին նրա մօտ»։

—

ԳԵՏԱՇԷՆ գիւղից (Գանձակի գաւառ) մեզ գրում են. «Մայիսի 23-ին, պատարագից յետոյ, հոգեհանգիստ կատարվեց մեր նախկին յաջորդ հանգուցեալ Բագրատ վարդապետ Թաւաքալեանի յիշատակին»։

—

ԱԽԱԼՔԱԼԱՔԻ գիւղից մեզ գրում են. «Պարապ են ըստ սովորութեան մեր օրիորդները եւ տիկինները. նրանք բամբասանքներից եւ վիճաբանութիւններից դուրս ուրիշ գործ չունեն. եթէ մի տեղ հաւաքվում էլ են, այն էլ լոտո խաղալու համար։ Մեծ կարիք կայ այստեղ մի օրինաւոր կարի դպրոցի։ Նոյնպէս նպատակայարմար կը լինէր, եթէ ունեւորների աղջիկները ուղեւորվէին Թիֆլիս գործագործութեան դպրոց մտնելու, որտեղ ուսանելուց յետոյ կարող էին եւ այստեղ տարածել, որով եւ կազատեն շատերին հայ կնոջ համար ամօթալի պարապութիւնից»։

—

ՇԻՐԱԿԻՑ (Կարսի գաւառ) մեզ գրում են. «Մեծ-Ղարաքիլիսա գիւղի բնակիչ վաճառական Ց. Ցարութիւնեանը Արգինա գիւղում ունի ցորենի եւ գարու ամբարներ. Նա մեծ քանակութեամբ Արգինայի ջրաղացներում ալիւր պատրաստելով՝ արտահանում է այլ եւ այլ տեղեր։ Նրա բացակայութիւնից օգուտ քաղելով Արգինայի մի քանի թուրքեր, ընկերանալով գիւղի գիշերապահի հետ, հնար են գտնում ամբարի կտուրից ներս մտնել եւ հետզհետէ դուրս բերել ամբարից բաւականաչափ ցորեն եւ տանել լցնել իրանց հորերը եւ մաս-մաս ծախել, իսկ վերջին անգամ այդ չարագործները գիշերը բռնվում են Կիրիլօվկա գիւղի գիշերապահների ձեռքով եւ փախչում։ Լսելով այդ դէպքի մասին՝ Շիրակի գաւառապետ պ. Ջեղգինիձէն անմիջապէս գալիս է Արգինա. նրա արած խիստ քննութեան շնորհիւ բացվեց այդ յանգուգն գողութեան հետքը։ Գողացած մօտ 140 պուդ ցորենը հորից դուրս բերին։ Գաւառապետը արձանագրութիւն կազմելով՝ չարագործներին յանձնեց քննիչին. ինչպէս ասում է պ. Ցարութիւնեանցը, գողացած ցորենը իր ամբարից մօտ 3000 պուդ է։ Վնասը 3 հազար րուբլուց աւելի է»։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԳԵՐՄԱՆԻԱՑԻՑ

Բերլին, մայիսի 29-ին

Ի՞նչեր ասէք, որ չէ գրվել Թիւրքիայի մասին. ինչ բովանդակութեան եւ ուղղութեան յօդուածներ ասէք, որ լոյս չեն տեսել եւրօպական թերթերում։ Սակայն նիւթն անսպառ է եւ այդ թերթերի էջերը դեռ մերթ ընդ մերթ զարդարվում են այնպիսի յօդուածներով, որոնք պատկերացնում են այդ երկրի վարչական սանձարձակութիւնն ու տարօրինակութիւնը։

Ահա մի այդպիսի տարօրինակութեան նմուշներով լցված է «Local-Anzeiger» օրաթերթի վերջին համարում զետեղված թղթակցութիւնը «Die türkische Censur» վերնագրով։

—Թիւրքիայում ոչ մի բանի վրա չը պէտք է զարմանալ, գրում է թղթակիցը, որովհետեւ դա այ՛ երկիրն է, որտեղ ամեն ինչ կարելի է, ամեն ինչ սպասելի...

Բայց ինչ որ թիւրքական գրաքննութեանն է վերաբերում—դա անմատչելի կը լինի եւրօպացու նոյն իսկ ամենավառ երեւակայութեանը։

Թիւրքական գրաքննիչների համար մի մեծ չարիք է ներկայացնում աշխարհագրութիւն կոչվող գիտութիւնը, որի շնորհիւ ծնունդ են բանում քարտէզները։ Թիւրքիա ներմուծվող բոլոր քարտէզները պիտի ենթարկվեն ցենզուրական քննութեան եւ նրանց միջից անպատճառ պիտի ջնջվեն այնպիսի անուններ, ինչպէս, օրինակ, Հայաստան, Մակեդոնիա եւ այլն։

Քարտէզներից լաւ վիճակի չեն ենթարկվում նաեւ գրքերը։ Գրաքննիչները նախքան պիտի կարդան այդ գրքերը եւ նրանց միջից առանց այլ եւ այլութեան պատռեն-հանեն բոլոր այն թերթերը, որտեղ խօսվում է Թիւրքիայի մասին։ Նոյն իսկ «Ուղեցոյց գրքերը» ազատ չեն այդ միջոցից։ Մի անգամ գրաքննիչը վերցնում է ճանապարհորդի ձեռքից «ուղեցոյցը» եւ նրա միջից պատռում Թիւրքիային վերաբերեալ երեսները։

—Զէ՞ որ ես այդ թերթերը պիտի կարդամ Թիւրքիայում ճանապարհորդելիս, ասում է զարմացած ճանապարհորդը...

—Կարիք չը կայ, պատասխանում է քաղաքագէտ գրաքննիչը, դուք կարող էք բաւականանալ Ցունաստանի նկարագրութիւնը կարդալով։

Այդպիսի պայմաններում ողբալի է լրագիրների վիճակը։ Դրանք իրաւունք չունեն գրելու «Հիւսիսային Բօլգարիա» եւ «Հարաւային Բօլգարիա»։ Դա քաղաքական յանցանք է. պէտք է գրել «Բօլգարիա» եւ Արեւելեան Ռումէլիա գաւառ. ուրիշ ոչինչ։

Արտասահմանից ապրանք ստանալն էլ մի մեծ չարիք է, եթէ այդ ապրանքը տպագրած թերթերի մէջ է փաթաթած։ Ահա մի նմուշ։ Մի վաճառական արտասահմանից ստանում է 12,000 բաժակ եւ 12,000 պնակ, բոլորն էլ հին լրագիրների մէջ փաթաթած։ Մաքսատան վարչութիւնը գրաքննիչների հետ միացած՝ պահանջում են, որ ամբողջ ապրանքը հէնց սահմանագծի վրա բացվի, նրանց փաթեթ կազմող թերթերը գրաքննութեան ենթարկվեն եւ ապա նորից կապվեն եւ Կ. Պօլիս տարվեն։ Եւ միայն գերմանական դեսպանի միջամտութիւնն էր, որ կարողացաւ խեղճ վաճառականին գրաքննիչների այդ ծայրահեղ եռանդից ազատել։

Շատ անգամ թիւրքական ցէնզուրը ոչ թէ կրճատում է, այլ իր կողմից մի բառ է աւելացնում։ Այսպէս, մի անգամ լրագիրները ուզում են իրանց էջերում զետեղել կարդացված մի կրօնական դասախօսութեան համառօտ բովանդակութիւնը։ Գրաքննիչը թոյլ է տալիս այդ տպագրել, միայն իր կողմից աւելացնելով հետեւեալ կտորը.—«Ընդհանուր մովսիսական եւ քրիստոնէական մարգարէութիւնները ոչ մի արժէք չունեն իսլամի հանդէպ։ Միայն իսլամն է ճշմարիտը, միայն նրա միջոցով է յայտնվել ամենաուղիղ վարդապետութիւնը»։

Եւ ո՛րքան մեծ էր հնարագէտ գրաքննիչի զարմանքը, երբ այդ յաւելուածի պատճառով բոլոր թերթերը հրաժարվեցին ամբողջ յօդուածը տպագրելուց։

Սրասահմանում կատարվող շատ ոճրագործութիւնների մասին էլ ճիշդ տեղեկութիւն հաղորդել չէ կարելի Թիւրքիայում։ Այսպէս, պարսից Շահի սպանութեան դէպքի մասին թիւրքական լրագիրները գրում էին. «Շահը ճաշից յետոյ գնաց մօտակայ կալուածքը եւ այնտեղ յանկարծակի մահացաւ»։ Իտալական թագաւորի մահը անիշխանականի ձեռքով այսպէս էր արձանագրված. «...Թագաւորը սայլ էր շարժվում ոգեւորված բազմութեամբ շրջապատված։ Նա գլխի շարժումով իր շնորհակալութիւնն էր յայտնում ժողովրդին։ Հէնց այդ րօպէին նա յանկարծակի մահացաւ...»։

Հասկանալի է, ի հարկէ, որ այդ աղաւաղումները կատարվում էին եռանդուն գրաքննիչների թելադրութեամբ։

Բայց գրաքննչական այդպիսի տարօրինակութիւնները երբէք չը պէտք է զարմացնեն մեզ։ Ի՞նչպէս կարող է խօսքի ազատութիւն լինել Թիւրքիայի նման մի երկրում, որտեղ չը կայ նոյն իսկ կեանքի ու գոյքի ապահովութիւն...։

Ե. Թ.

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—Հօլլանդական «Nieuwe Rotterdamsche» լրագիրը, խօսելով անգլօ-բօէրական հաշտութեան դաշնագրի պայմանների մասին, ասում է. «Խաղաղութեան հասնելու համար Անգլիան ստիպված էր մի քայլ անել դէպի յետ եւ հրաժարվել իր նախկին սպառնալիքներից, որոնցով

վստահելի, ապահով պահապան մարդուն բանականութեանը, ինքը առաջինն մերժեր է անոր տալ նոյն հաւասար ազատութիւնը։

«Ճակատագրելով կնոջ մայրութեան վիճակը, կաշկանդեր է նախ անոր այն ամեն ձգտումները՝ որոնք անբարոյական բնութիւն մը կը թագցնեն. եւ որպէս զի այդ լուծը դարձնէ անոր քաղցր ու բեռը թեթեւ, եւ պաշտպանելու համար զայն պիղծ անկումներէ, անոր ծոցին ու գրկին մէջ դրեր է Զաւակը...»։

Նոյն յօդուածի շարունակութեան ընթացքում կարդում ենք—«Մենք այնքան բարձր ըլլալու ենք,—որ գիտնալու ենք զոհել մեր նոյն իսկ կարգ մը խոշոր իրաւունքներն ալ մեծ նպատակին, այսինքն սերունդի ազնուացման ու բարձրացման համար... Չափաւորենք մեր պահանջները, զգացնելով սակայն թէ՝ գիտակցութեամբ, եւ մեր իրաւունքներուն հաւասարութիւնը լիովին ըմբռնելով՝ ետ կը քաշվինք ...Կամովին զոհելով մեր իրաւունքներէն շատ մը բաներ, պահպանելու համար ընտանիքը, սերունդը, ազգը, գիտնանք մի եւ նոյն ժամանակ քաջաբար պաշտպանելա՛յն, ինչ որ անհրաժեշտ է ապրելու համար իբրեւ մարդ, իբրեւ բանաւոր էակ... պահանջենք, որ իրաւունք ունենանք սիրելու բացարձակ եւ համարձակ, իրաւունք ունենանք ընտրելու առանց ո եւ է թելադրանքի ու ստիպումի, ազա՛տ կամքով, մեր կեանքի ընկեր այն՝ որուն սրտին հետ կապուած է եւ մեր սիրտը։ Իրաւունք ունենանք ազատ խօսելու եւ համարձակ կարծիք յայտնելու այն ամեն խնդիրներու մասին, որոնք կը շօշափեն հասարակական կեանքը, եւ պահանջենք, որ մեր ալ կարծիքները նկատողութեան առնուին եւ գաղափարները յարգուին։

«Ազա՛տ ըլլանք մեր ընտանեկան կեանքին մէջ, ազա՛տ եւ անկա՛խ մեր գործելու եւ մտածելու եղանակին մէջ... Մէկ խօսքով ազատ այն ամէն բանի մէջ՝ որը մաքուր եւ նախապաշարումներէ բոլորովին ազատ բարոյական մը կը թոյլատրէ ու ո եւ է կերպով չի վնասեր սերունդի ազնուացման գործին։

«Այս սահմանէն անդին չանցնինք. կամովին ու սիրով մնանք մեր սրբազան դերին մէջ, յիշելով թէ՝ ամենէն բարձր գոհունակութիւնը, ամենէն մեծ երջանկութիւնը պարտականութեան անթերի կատարման մէջ կը կայանայ»։

Այս հատուածների մէջ կան ընդհանուր բընաւորութիւն ունեցող մի քանի վիճելի եւ նոյն իսկ սխալ կէտեր—ինչպէս օրինակ «իրաւունքներից հրաժարուելու» հարցը, տղամարդկանց բարոյապէս ընկած լինելը նրանց վայելած «սանձարձակ ազատութեան» հետ կապելը եւ մանաւանդ այն մռայլ հեռանկարը, որով նկարագրված է իգական սեռի ապագայ բարոյական վիճակը՝ եթէ նա էլ նոյն ազատութիւնը վայելէր։ Այս կէտերը առ այժմ առկախ թողնելով՝ մենք յետոյ դեռ առիթ կունենանք դրանց մասին խօսելու։ Իսկ ինչ վերաբերում է վերջին հատուածի մէջ արծարծված պահանջներին՝ մենք դրանց մէջ տեսնում ենք միայն բաւական ճիշդ ըմբռնում այն կարեւոր խնդրի թէ՝ մեզանում կանանց ազատագրութիւնը ինչ սահմաններով պէտք է արտայայտվի։ Սահմանների այս չափաւորութիւնը տրամաբանական հետեւանք է այն իրաւացի նկատողութեանը թէ «ժամանակի ոգին, միջավայրերու ազդեցութիւնները, ազգերու ինքնուրոյն յատկութիւնները, սովորութեանց եւ դաստիարակութեանց պէսպէսութիւնները՝ իրանց երկրին մէջ հաւաքական անջատութեամբ ապրող կիներուն մէջ ահագին անջրպետներ ու տարբերութիւններ են ստեղծած արդէն։ Հայ կինը, իբրեւ այդ տարրերէն մէկը, պէտք է ուսումնասիրել, տարրալուծել եւ ըստ այնմ իր պէտքին համեմատ վերաբերվել իր դատին նկատմամբ»։ Մի եւ նոյն միտքն է պաշտպանված եւ մի այլ յօդուածում—«Օրինակը բարձրէն կուգայ ըսելով ամեն անգամ չընդգրկենք հետեւողասիրութեան ամօթալի դրութիւնը»։

Կանացի որոշ ինքնուրոյնութեան հետ միասին, մայրական պարտաճանաչութիւնը, ընտանեկան մաքրութիւնը, անաղարտութիւնը, մի խօսքով «նահապետական տան ճրագը» վառ պահելն է «Արտէմիսի» իդէալը։ Ըստինքեան գովելի եւ շատերի համար ջերմ ծափահարութեան արժանի մի իդէալ, որ սակայն ընդունելի կարող է համարվել միայն մեր ներկայ հասարակական-տնտեսական կազմի միջոցին. իսկ երբ այդ կազմը կը փոխվի այնպէս, ինչպէս արեւմուտքում, երբ յեղաշրջումների ալիքը մեր կեանքն էլ կը ցնցէ եւ կողողէ՝ այն ժամանակ կամովին «իրաւունքներից հրաժարվելը»—ինչքան էլ դա ցանկալի լինի եւ գեղեցիկ—այլեւս անկարելի է դառնում, որովհետեւ անհրաժեշտութեան ըմբռնումն է, գոյութեան կռւի խնդիրը, որ մի ամբողջ սեռի մղում է դէպի իրաւունքներ ձեռք բերելու մաքառման դաշտը։

Սա արդէն մեզ առաջնորդում է դէպի այն հարցը թէ՝ ինչ է կանանց ազատագրութեան խնդիրը, մի խնդիր, որի վերաբերմամբ «Արտէմիսը», գոնէ մինչեւ այժմ, շատ միակողմանի դիրք է բռնել—այս վիթխարի շարժման թափթփուկներն է միայն շօշափում, անխուսափելի բացասական կողմերն է միայն չեշտում. նպատակաւո՞ր թէ ակամայ՝ մենք այդ չը գիտենք։ Սակայն այս մեծ եւ ծանրակշիռ հարցում անհրաժեշտ է աւելի լուրջ եւ բարեխիղճ վերաբերմունք, իրականութեան աւելի ճշգրիտ եւ հիմնաւոր վերլուծում, որի հետքն անգամ մենք չենք գտնում «Արտէմիսի» էջերում։

Բայց այս մասին հետեւեալ անգամ։

Վ. Նալբանդեան

նա պահանջում էր բօէրներից հնազանդութիւն առանց որ և է պայմանի, իսկ բօէրները ստիպւած էին հրաժարվել իրանց անկախութիւնից։ Բայց և այնպէս անգլիական կառավարութիւնը չէր կարող չընդունել միւս պայմանները, որ առաջարկում էին բօէրները։ Իր դժուար դրութիւնից դուրս գալու համար անգլիական կառավարութիւնը չը հաղորդեց խաղաղութեան բոլոր պայմանները, այլ նրանց մի մասը Թագցրեց, և այն էլ, ինչ որ հաղորդվեց, լուսաբանված էր Անգլիայի՛ն նպաստաւոր կերպով։ Անգլիան անհրաժեշտ համարեց դիմել այդ միջոցին՝ իր պատիւն ու ժողովրդի ինքնասիրութիւնը պաշտպանած լինելու համար»։

—«Standard» լրագրի Թղթակիցը գրում է Բրիւսսէլից, Թէ Կրիւգէր և դօկտոր Լէյդս որոշել են ընդ միշտ մնալ Հօլլանդիայում, իսկ բօէրական միւս ներկայացուցիչները, Ֆիշեր, Վէսսէլս և Վօլմարաս մտադիր են վերադառնալ հարաւային Աֆրիկա։ Կրիւգէրին շրջապատող անձնաւորութիւնները չարունակում են հաւատացնել, Թէ խաղաղութեան դաշնագիրը այն ձեւով, ինչ ձեւով որ այժմ կազմված է, ոչ մի նշանակութիւն ունենալ չէ կարող։ Բօէրական մի կօմիտէտից համակրական հեռագիր ստանալով՝ նախագահ Կրիւգէր պատասխանեց. «Իմ վիշտս անպատմելի է. ահա այն ամենը, ինչ որ ես կարող եմ ասել»։

—Նիւ-Եօրկից հաղորդում են, որ Վալպարայզօյից տեղեկութիւն է ստացված մի նոր զարհուրելի հրաբխային արտավիժման մասին, որ յիշեցնում է Մարտինիկայի արտավիժումը և որ տեղի է ունեցել Կօրդիլիերներում, Շակօ կազմված տեղում։ Մի հանգած հրաբուխ յանկարծ սկսեց գործել և այնպէս զարհուրելի կերպով, որ երկու գիւղեր արդէն զոհ են դարձել նրա արտավիժման։ Առաջին տեղեկութիւններին նայելով՝ հրաբուխի գործունէութեան զոհ են գնացել 100 մարդիկ, բայց երկիւղ են կրում, որ աղէտը աւելի մեծ չափեր կը ստանայ շնորհիւ այն հանգամանքի, որ Կօրդիլիերի այդ մասը ամբողջովին հրաբխային է։

—Ֆրանսիական լրագիրներին հաղորդում են, որ Սպանիայի ներքին գործերը վերին աստիճանի խառնակ դրութեան մէջ են և որ նրանք քանի գնում, այնքան աւելի վատթարանում են։ Երկիւղ են կրում բացարձակ ապստամբութիւնից կառավարութեան դէմ։ Մինիստրների խորհուրդը, ի նկատի առնելով Մալագայում, Բարսելօնայում, Բադախօզում և Սարագօսայում տեղի ունեցող յուզմունքները և գործադուլները, ինչպէս նաև Անդալուզիայի և Էստրէմադուրի գիւղատնտեսական բանուորների մէջ տարածված վրդովմունքը, որոշեց մի մասնաժողով նշանակել բանուորական հարցը ուսումնասիրելու համար։

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

ՄԱՆՐԱՆԿԱՐ

—

Առաւօտեան մենք ճանապարհ ընկանք դէպի Երեւան։

Հրաշալի օր էր։ Գարնանային Թարմութիւնը, մեր առաջ բացված ընդարձակ հօրիզօնը, հսկայ Մասիսը իր լուսավառված գագաթով և գիւղական տեսարանները կլանեցին մեր ուշքն ու միտքը և մենք, անձնատուր եղած բնութեան հմայքին, չիմացանք Թէ ինչպէս անցկացրինք ամբողջ ճանապարհը։

Ահա և Երեւանի այգիները։

Մենք սկսեցինք զբաղվել Երեւանով։ Իմ ուղեկիցը պատմեց այն փոփոխութիւնների մասին, որոնք տեղի են ունեցել վերջին ժամանակները Երեւանում։

—Քաղաքը փոքր ինչ կենդանութեան նշաններ է ցոյց տալիս, ասաց նա։

—Օրինակ, հարցրի ես։

—Շարժումը և երթեւեկութիւնը մեծացել են. քաղաքը ընդարձակվում է. շինվում են նոր տներ, բացվում են մեծ խանութներ։ Այժմ ունենք բանկային հաստատութիւններ։ Շուտով կունենանք ջրանցք, ձիաքարշ, այգեգործական դպրոց։

—Այնպէս որ ընդհանրապէս լաւ տրամադրութեան մէջ էք, հարցրի ես։

—Չէ կարելի ասել, մինչդեռ նա, մեզ շատ տխրեցնում են մեր Թեմական դպրոցի վիճակը, ազգաբնակութեան քահանաների ձեռնադրութեան չը դադարելը և ծխական իրաւունքների ոտնատակ տալը։ Հասանք քաղաք և միմեանցից բաժանվեցինք, պայմանաւորվելով հանդիպելու միմեանց նոյն օրը և տեսնվելու շատ մարդկանց հետ։

—

Երեւանցիների վրա ծանր տպաւորութիւն է գործել ուսուցիչների չարադրած հրապարակական այն անմիտ նամակը, որ նրանք լոյս ընծայեցին իրանց ստորագրութեամբ։

—Շատ բաներ կատարվեցին այստեղ, ասում էին ծանօթներս, շատ բնորոշ դէպքեր տեղի ունեցան, որոնք մեզ են միայն յայտնի և մամուլի նիւթ չը դարձան։

Եւ ինձ պատմեցին մի շարք եղելութիւններ, որոնք առանձին լոյս էին սփռում գործող անձնաւորութիւնների վրա։

Սակայն ես անկարող եմ բոլոր մանրամասնութիւնները արձանագրել և խօսել մի քանի Թէեւ բնորոշ, բայց այնպիսի առարկաների մասին, որոնց լոյս տեսնելը անյարմար է։

—Պատմական դարձած նամակը, որ տպվեց, ապաթեօզն էր այն տարտամ վիճակի, որի մէջ գտնվում էր դպրոցը։

—Ստրկահոգի մի նամակ էր, նկատեցի ես, և որքան ինձ յայտնի է, նա ամեն տեղ շատ վատ տպաւորութիւն է գործել։ «Մշակի» խմբագրութեան մէջ նամակի հեղինակների դէմ ստացվել էին շատ բողոքներ, որոնք սակայն չը հրատարակվեցին։

—Մեզ համար մանաւանդ ցաւալի էր այն, ասացին խօսակիցներս, որ ուսուցիչներից մի քանիսի վրա մենք մեծ վստահութիւն ունէինք, իսկ նրանք չը քաշվեցին խ ա խ ո ւ տ քայլերից և ճահիճի մէջ գլորվեցին։

Խօսակիցներս վիճաբանութեան մէջ ընկան։ Մի քանիսը բացարձակ մեղադրում էին ուսուցիչներին, միւսները դպրոցում տիրող մթնոլորտը և կարգերը, որոնք ստեղծել են մի անտանելի դրութիւն մարդկանց համար։

—

—Ամեն մարդ հերոս լինել չէ կարող, ասում էր մի պարոն, իսկ մեր իրականութիւնը ամեն մի քայլում աւելորդ զոհեր է պահանջում և հերոսական գործերի է սպասում։ Հերոսներ չը կան։ Միջակութիւններ են, որոնք կեանքի նպաստաւոր հանգամանքներում դեռ կարող են օգտաւէտ գործողներ լինել, իսկ եթէ փորձութեան մէջ ընկան, իսկոյն կընկճվեն և վատ դեր կը կատարեն։

—Եթէ լաւ հերոսներ լինել չեն կարող, առարկում էին ուրիշները, գոնէ վատ հերոս լինելուց հրաժարվէին։ Մի թէ մեծ հերոսութիւն էր հարկաւոր, օրինակ, չը ստորագրել այն կասկածելի որակութեան նամակին, որ տպվեց լրագրում, կամ չը զբաղվել ստոր գրպարտութիւններով իրանց ընկեր ուսուցիչների վերաբերութեամբ։

—

Նմուշներ։

Ուսուցիչ տէր-Վահան Մամիկոնեան չէ յաճախում մանկավարժական ժողովները։

Ինչո՞ւ։ Ի՞նչ էք կարծում։

—Որովհետեւ, առարկում է նա, ուսուցիչներից մէկը նրա, այսինքն տէրտէրի, խօսելու ժամանակ լրագիր է կարդում և ոտքերն էլ մէկը միւսի վրա դնում, իսկ վիճաբանելու ժամանակ մահ է գալիս սենեակում։

—Անհաւատալի է, կ'ասէք դուք։

Եւ սակայն այդ այդպէս է։

Տէրտէրը ենթադրում է, որ այդ ուսուցիչը լուրեր է հաղորդել լրագրին դպրոցի մասին, ուստի և պէտք է դատապարտվի։

Պէտք է այն էլ խոստովանել, որ ուսուցիչը, որքան իմացայ, մի մեծ մեղք է ունեցել տէրտէրի առաջ, մի աններելի մեղք։

—Ի՞նչ մեղք է, կը հարցնէք դուք։

Այդ ուսուցիչը չէ ցանկացել մասնակցելու այն նուէրին, որ պէտք է ուսուցիչները նրան անէին, այն է նուիրաբերէին իրանց կողմից տէրտէրի համար նշանակած կամիլավկան։

Որքան յանդգնութիւն։

Ի հարկէ, պէտք էր պատժել այդպիսի ուսուցչին։

Մի ուրիշ նմուշ։

Ուսուցիչ Չիլինգարեան մի քանի ընկեր ուսուցիչների հետ միասին վրդոված է Սուքիասական մի ճառից, որ արտասանվել է մանուկների ներկայութեամբ և որի մէջ եղել են վիրաւորական և հակամանկավարժական ակնարկներ։

Ուսուցիչները յուզված են։

—Վիրաւորական է և հակամանկավարժական։

Համաձայն են ընկերները։

—Պէտք է այդ մասին յայտնել հոգաբարձութեանը, ասում են ուսուցիչներից մի երկուսը և պէտք է ուսուցչական պատիւը պաշտպանել։

......?? բազմակէտեր, հարցական դէմքեր։

—Դուք ինչ կասէք, պարոն Չիլինգարեան, հարցնում են նրան։

—«Ես, յայտնում է Չիլինգարեանը, համակրելով հանդերձ ձեր բռնած դիրքին, պէտք է պ ա ր զ ը ասեմ, որ չեմ կարող ձեզ միանալ։ Դու, Բաբայեան, մենակ ես և միայն մի քոյր ունես, Պապօվեանը իր ռուսերէնով կարող է ապրել. իսկ ես ընտանիքով եմ ծանրաբեռնված։ Եթէ մի 40 րուբլիանոց մասնաւոր դաս գըտնէի, ինքս կը Թքէի այս մթնոլորտին և դուրս կը գայի։

Մի երրորդ նմուշ։

Ուսուցիչ Սմբատեանը, ցանկանալով ստուեր գցել իր հակառակորդ ուսուցչի վրա, իր պաշտօնակիցների ներկայութեամբ ուսուցչանոցում անուանում է նրան «անաստուած», ցանկանալով որոշ տպաւորութիւն գործել։ Ուսուցիչ Դանիէլեանը յայտնում է իր պարսաւանքը Սմբատեանի գործ դրած զէնքի դէմ և դրանով, ի հարկէ, մի լաւ դեր է կատարում։ Իսկ յետոյ երկուսը միասին՝ Դանիէլեանը և Սմբատեանը գրկախառնվում են ընդհանուր գործակցութեան համար այն ընկերի դէմ, որի հետ Դանիէլեանը մտերիմ է եղել և որին շատ անգամ նա յայտնել է իր վրդովմունքը Սմբատեանի նման մարդկանց վերաբերութեամբ։

Եթէ կամենում էք դարձեալ նմուշներ, վերցրէք՝ ուսուցիչների եկեղեցի յաճախելու խնդիրը, Ագալեանի բանսարկութեան ստոր փաստը, Բուշմանեանի Թուլամորթ ցուցմունքները, Բաբայեանի ընթրիքի հարցը։ Անթիւ են այդ նմուշները։

—

—Արդեօք դուք գաղափար ունէք այն պ ա ր տ ա մ ո ւ ր հ ա կ ի մասին, որ ծանրացել է մեր դպրոցի վրա, հարցրեց ինձնից մի նախկին հոգաբարձու։

—Ի՞նչ պարտամուրհակ, հետաքրքրվեցի ես։

—Պարտամուրհակ, որի զօրութիւնը պէտք է պահպանվի մինչեւ ահեղ դատաստանի օրը։

—Ձեզ հասկանում, նկատեցի ես։

—Այդ պարտամուրհակը պահանջում է, որ դպրոցը պահի Մակար Տէր-Սարգսեանին մշտական ուսուցիչ՝ անփոփոխելի և անձեռնմխելի։ Եթէ նախկին տեսուչ Տատեանը յանդգնած չը լինէր այդ պարտամուրհակին դէմ գնալու, նա մինչեւ այժմ էլ անշուշտ այստեղ կը լինէր։ Եւ շատ խելացի վարվեցին այժմեան ուսուցիչները, որ խաղաղութեան դաշն կապեցին և համաձայնութեան խոստում տուին այդ պարտամուրհակի վերաբերութեամբ։ Այժմ նրանք համերաշխ են։ Ապացոյց—նրանց համերաշխ նամակը։ Բայց նախկին հոգաբարձուները անգործնական գտնվեցին—նրանք չը ստորագրեցին պարտամուրհակը։ Թող այժմ նրանց հոգիները դուրս գայ։

Խօսակիցներից մէկը նկատեց, որ պարտամուրհակի հաշւում, բացի Մակարից, պէտք է դնել և Սմբատեանին։

—

Ես հետաքրքրվեցի այն հարցով, Թէ այժմ արդեօք հոգաբարձական կազմ գոյութիւն ունի Թէ ոչ։ Ինձ բացատրեցին, որ նախկին հոգաբարձուների հեռանալուց յետոյ հրաւիրվեցին անձնափոխանորդները, որոնք սակայն շուարված են դպրոցական եղանակի փոփոխութիւններից. նրանք չեն ցանկանում զանազան տեսակ պարտամուրհակներ ստորագրել, բայց քաջութիւն էլ չունեն հրաժարվելու։ Նրանցից մէկը ասում էր, որ մայիսի 8-ի Թւով որոշում է կայացել, որի բովանդակութիւնը ինքն էլ չը գիտէ։

—Իսկ որքան ճիշտ էր այն լուրը, Թէ դուք պէտք է ն շ ա ն ա կ ո վ ի հոգաբարձուներ ունենաք, հետաքրքրվեցի ես։

—Մեզ էլ յայտնեցին այդ լուրը իբրեւ բ ա ն ա ւ ո ր կօնդակ, պատասխանեցին ինձ։

—Ինչպէս Թէ բանաւոր կօնդակ, հարցրի ես։

—Մեր սրբազանը, բացատրեցին նրանք, յայտնեց, որ նա հրաման ունի Վեհափառից հոգաբարձուներ ն շ ա ն ա կ ե լ ո ւ։ Երբ որ մենք հարցրինք, Թէ ուր է կօնդակը, նա պատասխանեց Թէ հրամանը բանաւոր է և Թէ նրան վկայ կարող է լինել պ. Տէր-Գաբրիէլեանը, որը նոյն իսկ պատրաստ է երդվել իր զաւակների արեւով։

—Դուք էլ միթէ ստիպեցիք Տէր-Գաբրիէլեանին երդվելու, հետաքրքրվեցի ես։

—Ոչ, ի հարկէ։ Այդ էր պակաս։

—Հա քիչ մնաց, որ մոռանայի հարցնելու, դիմեցի ես ծանօթներիս, ինչ դրութեան մէջ է ձեր դպրոցի շինութեան գործը։ Որքան յայտնի է պատող լուրերից, առաջնորդը խոստացել էր ձեռնարկելու այդ գործին։ Եւ պէտք է խոստովանել, որ իսկապէս դա նրա կողմից մի լաւ նուիրատւութիւն կը լինէր։

—Դա երկար պատմութիւն է, Արիստակէսեան կտակի նման մի բան։

—Ուրեմն չը՞ իրագործվում, բացականչեցի ես։

—Ձեզ լաւ չեն տեղեկացրել, բացատրեցին ինձ։ Փետրվար ամսին մեր առաջնորդը ունէր մի քանի հրաւէրներ։ Նա հիւրասիրելու մէջ մեծ վարպետ է։ Մի օր նրա մօտ քահանաներն էին և երեցփոխները, մի ուրիշ օր էջմիածնի միաբանութիւնը, երրորդ օրը պատուաւոր քաղաքացիները, չորրորդ օրը հոգաբարձուները և ուսուցիչները։ Այդ վերջին հրաւէրում առաջնորդը ուրախացնում է բոլորին, աւետելով որ նա մտադիր է ձեռնարկել դպրոցական շէնք կառուցանելու գործին։ Բոլորը հիանում են, հրճվում։ Ճառեր են խօսում, սրբազանի ծրագիրը գովում են և դրուատում։ Բայց յետոյ պարզվում է, որ դպրոցական շէնք կառուցանելու հնագոյն հարցը դարձեալ չարունակում է մնալ իր նախկին դրութեան մէջ։ Հետեւեալ հրաւէրքում Պարզեանը պարզում է, որ նրա պարզ խօսքերը պարզ չեն հասկացվել։ Նա արդարեւ մտադիր է դպրոցական շինութիւնը գլուխ բերել, բայց ոչ իր օժանդակութիւններով, այլ կամաւոր նուէրներով։

—Լաւ. ինչպէս կարող էին նրան չը հասկանալ նախորդ հացկերոյթին, հարցրի ես։

—Այդ ձեզ ենք Թողնում դատել, պատասխանեցին ինձ, առաջնորդը նոյն իսկ դիմել էր համեմատութիւնների և բացականչել՝ «տեսնենք Թէ ով կը շինէ դպրոցի շէնքը, արդեօք Ես, Թէ Երեւանի հասարակութիւնը։ Օրէօլ Թէ րէշկա։ Ես Թէ դուք։ Ձեզ յայտնում եմ, որ ես եմ ձեռնարկում այդ գործին և կը տամ ձեզ վերջապէս դպրոցական շէնք»։

Իմ կողմից ես նկատեցի Թէ սրբազանը, եթէ կարողանայ բաւականաչափ նուէրներ ժողովել և իր յայտարարած ծրագիրը իրագործել, դա էլ մեծ բան կը լինէր, դա էլ գովելի գործ կը լինէր։

—Անկասկած, պատասխանեցին ինձ, մեզնից ոչ ոք չէր էլ պահանջում, որ առաջնորդը իր մասնաւոր սեփական տասնեակ հազարները գործ դնէ մեր դպրոցի վրա, բայց չը պէտք է այնպէս խօսէր, որ իբր Թէ արդարեւ ինքը իր ծախքերով պէտք է կառուցանէ դպրոցական շէնքը։

—Իսկ նուէրներ շատ են արդէն ժողոված, հետաքրքրվեցի ես։

—Ի՞նչպէս չէ. անթիւ, անհամար։

—

Գովեստներ լսեցի մի երեցփոխի եռանդի մասին, որ Թողած իր սեփական գործերը երեսի վրա, անձնուիրաբար զբաղվել է եկեղեցական շինութիւններ անելով։

—Ո՞վ է ձեզանում Թիֆլիսում վճռում և Թոյլատրում երեցփոխին ծախքեր անել—ծխական ժողովը, Թէ կօնսիստօրիան, հարցրին նրանք ինձնից։

Ես պատմեցի մեր Թիֆլիսի մասլահաթները, Քամոյեանց եկեղեցու և ուրիշ եկեղեցիների շինութիւնների դէպքերը և յայտնեցի իմ տեսակէտը, որ ծախք անել կարելի է միայն ծխական ժողովի որոշումներից յետոյ։

—Անհրաժեշտ է, ասաց խօսակիցներիցս մէկը, այնպէս գործը կազմակերպել, որ մեր երեցփոխը չենթարկվի զրպարտութիւնների։ Օրինակ, եթէ մէկը առարկէ, Թէ կատարվող շինութիւնները կարելի է աւելի էժան կերպով գլուխ բերել, ինչ պէտք է մենք նրան պատասխանէինք։ Կարող են առարկել, որ գուցէ կարելի կը լինէր աճուրդով տալ աւելի ձեռնտու պայմաններով։

—Զրպարտութիւնները կան ու կան և կը լինեն միշտ, նկատեցին միւսները։ Բայց ճիշդ է, որ պէտք է ապացոյցներ ունենալ զրպարտութիւնները ցրելու համար։

Այնուհետեւ սկսեցին երկար պատմութիւններ անել տպարանական հաշիւների մասին, հարցնում էին, Թէ ինչու 40 մատեանի համար տալիս են 48 րուբլի, երբ կան տպարաններ, որոնք մի մի րուբլիով են տպում։ Տուին ազգանուններ, արին զանազան բացատրութիւններ, բայց ես չուզեցի այդ հարցերի քննութեան մէջ մտնել։

—

Հոգաբարձուներից մէկը ինձ պատմեց, որ վերջին ուսուցչական գործի առիթով այնքան բացատրութիւններ են գրվել, որ կարելի է մի լաւ հատոր կազմել։

—Ինչը՞ եղաւ սակայն այդ գործի սկզբնապատճառը, հարցրի ես։

—Մի կաթիլ ջուր, բայց կասկածելի որակութեան ջուր։ Ագալեան ուսուցիչը անձնապէս վիրաւորված լինելով ուսուցիչ Պապօվեանի մի նկատողութիւնից, յայտնում է իր ընկերներին, որ այդ Պապօվեանը Թիֆլիսում եղած ժամանակ մասնաւոր խօսակցութեան մէջ նկարագրել էր Երեւանի մանկավարժական կազմը շատ վատ գոյներով, չը խնայելով նախագահին, անուանելով տեսչին «փ ա լ ա ս», իսկ ուսուցիչներից մի քանիսին «ա պ ո ւ շ»։ Ահա դա է կաթիլ ջուրը։ Այդ մասնաւոր խօսակցութեան տեղ հասցնելը առիթ դարձաւ մի չարք բացատրութիւնների...

—Սակայն Ագալեանը յայտնելով այդ մասին, նկատեց մէկը, մասնաւոր բնորոշումը դարձրել է բոլորի սեփականութիւն և հազիւ Թէ լաւ ծառայութիւն է մատուցել իր ընկերներին։

—

Ես յոգնեցի Երեւանի սաէկօսէներից։ Եւ որ աւելի ծանրագոյնն է, այդ այն է, որ վերջ չէ տեսնվում այդ խառնիխնթորութեանը։ Կանցնեն մի շաբաթ, մի ամիս, մի քանի ամիսներ և գործը կը մնայ նոյն տարտամ, նոյն անմխիթար վիճակի մէջ։

Եւ հասկանալի է, Թէ ինչու։

Որովհետեւ կարգ ու կանոնը չեն որոշում իրերի դրութիւնը, այլ քմահաճոյքները և կամայականութիւնները։

Ես հրաժարվում եմ Երեւանի դպրոցի և կօնսիստօրիայի շուրջը կատարվող միւս գործերի մասին խօսելուց։ Խոշոր և մանր երեւոյթները, սկզբունքի և մասնաւոր նկատումների արտայայտութիւնները, լուրջ բողոքները և բամբասիրական սաէկօսէները խառնվել են միասին և առաջացրել մի յուզված վիճակ, բայց և միեւնոյն ժամանակ մի յոգնած դրութիւն հասարակութեան շրջաններում։

Երեւանը վերջի վերջոյ ծանր տպաւորութիւն Թողեց ինձ վրա։

Վրձին

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՌՈՒՍԱՑ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆԻՑ

31 մայիսի

ԼՕՆԴՕՆ։ Պեկինից «Times» լրագրին հաղորդում են, որ բրիտանական դեսպանը համաձայնվեց կրճատել չինական պատերազմական տուգանքը 2 տոկոսով։

ՊՐԷՏՕՐԻԱ։ Մինչեւ շաբաթ անձնատուր եղան 11,022 մարդ։

ՎԱՐՇԱՎԱ։ Այսօր երկրորդ օրն է Վարշավայի զինուորական դատարանում քննվում է Գրիմի գործը. Թոյլատրված է դահլիճում ներկայ լինելու միայն բարձրաստիճան զինուորականներին։ Ներկայ է զօրքերի հրամանատար գեներալ-ադիւտանտ Չէրտկօվ։

ՀԷԼՍԻՆԳՖՕՐՍ։ Ֆինլանդական սենատին Բարձրագոյն հրամայված է հրատարակել որոշումներ ռուսաց, ֆիննական և շվէդական լեզուների գործածութեան մասին դատարաններում և կառավարչական հաստատութիւններում։ Պաշտօնական անձինքը, որոնք պարտաւորված են գիտենալ ռուսաց լեզուն, խնդրատուների ցանկութեամբ տալիս են պատասխաններ ռուսաց լեզուով. մնացածները կցում են խնդրատուի վճարած ռուսական Թարգմանութիւնը։ Տեղական լեզուների գործածութիւնը համակերպվում է համայնքի լեզուին։

Խմբագիր՝ ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Հրատարակիչներ՝ ԹԱԳՈՒՀԻ ՏԻԳՐԱՆԵԱՆ
ԻՍԱՀԱԿ ՄԷԼԻՔ-ԱՂԱՄԱԼԵԱՆ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ
Բ. ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆԻ
(Կուկիա, Վորոնցովի արձանի հաղէպ)

Ամեն օր, բացի կիրակի օրերից՝

ԱՌԱՒՕՏՆԵՐԸ՝

Բ. Ա. Նաւասարդեան—11—12 ժ. վիրաբուժութեան, վեներական (սիֆիլիս) և միզաւոր. հիւանդ.

Ն. Մ. Ձիկօվանի—9—10 ժ. աչքի, ներքին և նեարդային հ.

Ն. Ի. Գզելիեվ—12—1 ժ. ականջի, քթի և կոկորդի հ.

Զ. Ի. Թաքանտանեանց—11—12 ժ. կանանց և երեխայոց հիւանդ.

Ա. Պ. Կարապետեանց—1—1½ ժ. ներքին և երեխայոց հ.

ԵՐԵԿՈՆԵՐԸ

Ն. Ն. Թոստոմբէկով—5—6 ժ. վիրաբուժութեան և մորթու հ.

Ա. Ն. Ծպակովսկի—6—7 ժ. նեարդային (էլեկտրաբոյժ), վեներ. և մորթու հ.

Գ. Ա. Թարխանեանց—7—7½ ժ. ներքին և երեխայոց հ.

Բ. Ա. Նաւասարդեան—7½—8 ժ.

Վճարը 50 կ. չքաւորները ձրի: Համախորհրդի (կոնսիլիումի) և օպերացիայի համար առանձին:

Օ. Տ. Աւզաննիսեան—տանը. ծաղկահատ և բժշկական մարմնամարզ. դիմել 11—1 ժ.:

Հիւանդանոցի վերատեսուչ՝
Բժշկապետ ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆ

ԹԻՖԼԻՍԻ ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆԸ

յայտնում է ընդհանուրի գիտութեան, որ յունիսի 1-ից մինչև առանձին կարգադրութիւնը. պարապմունքները դիւանատանը, հաշւապահութեան բաժնում և կասսայում կը սկսուվեն առաւօտեան 9 ժամից և կաւարտվեն 2 ժամին կէսօրից յետոյ. իսկ դրամների ընդունելութիւնը և վճարների տալը քաղաքային կասսայում կը վերջանան ցերեկվայ 1 ժամին: 1—3

ԲԺՇԿԱՊԵՏ
ՄԻՆԱՍ ՄՈՒՐԱԴԵԱՆ
(ՄՈՍԿՎԱՅԻՑ)

նախկին տարիների նման, ընդունում է հիւանդներին՝ Կովկասի հանքային ջրերում—Պեատիգորսկում, մայիսի 1-ից:

(չ. կ.) 9—10

ՀԱՐՈՒԹԻՒՆ ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻ
ՊԱՐՍԻՑ ԾՈՑԻ
ԶԷՅԹՈՒՆԵԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ
ԲՈՒՇԻՐՈՒՄ
(Հիմնված 25 տարուց ի վեր)

Հաղորդում է մանրամասն տեղեկութիւններ Պարսից ծոցի առևտուրի մասին, ունի ներկայացուցիչներ հարաւային Պարսկաստանի նաւաւոր կենտրոններում, ընդունում է յանձնարարութիւններ, գնում և վաճառում է ապրանքներ, փոխադրում է Եւրոպայից Պարսկաստան և Պարսկաստանից Եւրոպա, դիւրամատչելի պայմաններով.—Հասցէն. Zeytoon C. G. Buchire Persian-Gulf. 17—100

Պետերբուրգի բժշկական վարչութեան թոյլտուութեամբ: Մեծ արկղիկը 5 րուբլի, փոքրը—3 ր. և 1 ր. 50 կ.:

ՆՈՐ ՄԻՋՈՑ

մազերը բուսցնելու և ամրացնելու համար, ոչնչացնում է թեփը: Դուրս է եկել նաև բոլորովին նոր միջս

ՁՈՒԻ ԿԱԹԸ

երեսին քնքշութիւն և սպիտակութիւն տալու համար, ոչնչացնում է արևի պատճառած սևութիւնը, մուները, տալիս է կաշուին քնքշութիւն և սպիտակութիւն: Այդ գները չափաւոր են. մեծ սրուակը, արկղիկի մէջ, 2 րուբլի, փոքրը—1 ր. 50 կ. Ծախվում են բոլոր պարֆիւմերական և դեղավաճառական խանութներում: Գլխաւոր պահեստը գտնվում է Պետերբուրգում, Պուշկինեան փողոց, տ. № 15, բնակարան № 12. պահեստի բաժանմունքները գտնվում են. Թիֆլիսում՝ Կովկասեան դեղատան ապրանքների վաճառման ընկերութեան խանութում՝ Երևանեան հրապարակ և նրա բաժանմունքում, Միքայէլեան փողոց և Բագւում. Նաև Միքայէլեան կամուրջի վրա, Պոպովի և Արիստակովի դեղատներում: Օտարաքաղաքացիների պատուէրները կատարվում են անմիջապէս պօստով: 84—100

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ
ՀԱՐԿԱՒՈՐ Է

մի ուսուցիչ Արմեանսկի ուսումնարանի համար, որը ուսումնարանում կունենայ 18 դաս հայոց լեզուից, երգեցողութիւնից, իսկ եկեղեցում խմբապետութեան պաշտօն: Խումբը երգում է Եկմալեանի քառաձայն պատարագը: Ռոճիկ 400 րուբլի: Դիմել՝ Армянскъ, Тавр. губ., попечителю Г. Г. Альянаки. 1—6

ՀԱՅՈՑ ԴՐԱՄԱՏԻԿԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆԸ

յայտնելով, որ մայիսի 26-ին նշանակած ընդհանուր ժողովը չը կայացաւ՝ հրաւիրում է ընկերութեան անդամներին նոր ընդհանուր ժողովի, որ տեղի կունենայ կիրակի, յունիսի 2-ին, ցերեկվայ ժամի 12-ին, Թիֆլիսի Արտիստական ընկերութեան դահլիճում:

Պարապմունքների առարկաներն են՝

1) Ընկերութեան իսկական և նպաստող անդամների ընտրութիւն:

2) Ռէպէրտուարական յանձնաժողովի ընտրութիւն:

3) Վարչութեան զեկուցում վարչութեան անդամների հերթական պաշտօնաթողութեան մասին:

4) Ընթացիկ գործեր: 4—3

ՆԵՐՍԻՍԵԱՆ ԴՊՐՈՑԻ ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆԸ

յայտնում է, որ յունիսի 12-ին սոյն 1902 ամի, չորեքշաբթի, երեկոյեան 8 ժամին, նշանակած է երկրորդ անգամ աճուրդ մոմավաճառութեան. պայմանները կարելի է կարդալ հոգաբարձական դիւանատանում ամենայն օր, բացի կիրակի և տօն օրերից ցերեկվայ ժամի 10—1: 3—3

Զգուշացէ՛ք կեղծումներից

ԱՌՈՂՋԱՊԱՀԱԿԱՆ
ԲՈՐՆՈ-ՏԻՄՈԼԵԱՆ ՍԱՊՈՆ
Գ. Ֆ. ԻՒՐԳԷՆՍ

Ոչնչացնում է պեպեններ, սևութիւնը, դեղին բծերը, պուզիկները և պտուկները և ներգործում է աւելորդ քրտնելու դէմ: Խորհուրդ է տրվում ձեռք բերել, որպէս տուալէտային անուշահոտ սապոն, բարձր արժանաւորութեան:

ՈՍԿԻ ՄԵԴԱԼ 1893 Թւի համար:

Կտորի գինը 50 կ., ½ կտորի 30 կ.:

Ծախվում է բոլոր ամենալաւ գեղագործական մագազիններում և դեղատներում:

Գլխաւոր պահեստը ամբողջ Ռուսաստանի համար Գ. Ֆ. Իւրգէնսի մօտ Մոսկվայում: Դէպօ, Թիֆլիսում, Ազմուրովի մօտ, գեղագործական ապրանքների առևտրի կովկասեան ընկերութեան մէջ, Ծուբինովի և Գրիմնակի, պ.պ. Պոպովների և Արիստակովի մօտ: (1, 15) 5—24

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

Մի դպրոցաւարտ և հաշւապահութիւն սովորած երիտասարդ, րէկօմենդացիայով, կամենում է ստանձնել իրան յարմար պաշտօն: Ընդունում է փոքր դասարանների աշակերտների և աշակերտուհիների պարապելու համար իբրև րէպէտիտոր և վերաքննութեան համար պատրաստում: Համաձայն է յաճախել տները ըստ պայմանի: Ընդունում է հաշւապահի ժամանակաւոր յանձնարարութիւններ, սրբագրութիւն, վերահայեցողութիւն: Պարապում է նաև ջութակի վրա, առանց նոտաների:

Հասցէն հարցնել քաղաքի էժանագին գրադարանում և «Տարազի» խմբագրատանը: 2—5

ԿՈՋՈՐՈՒՄ

Տրվում է ամարանոց վեց սենեակից բաղկացած, իրանց յարմարութիւններով. կարելի է և առանձին 1, 2, 3 և 4 սենեակ: Հարցնել՝ Թանդոյեան եկեղեցում, երէցփոխ Խաչատուր Տէր-Մարգարեանից: 2—2

ՎԻԷՆՆԱ
ԲԺ. Պ. ԱՖՐԻԿԵԱՆ

տալիս է խորհուրդներ և ուղեկցում է հիւանդներին դէպի մասնագէտները և պրոֆեսորները:

Հասցէս՝ Dr P. Afrikian, Wien, 8 Dorotheergasse, III stock.

(շ. հ.) 2—60

Տպագրվում է և մինչև յուլիսի վերջը լոյս կը տեսնէ

ԼԷՕ

ՍՏԵՓԱՆՈՍ ՆԱԶԱՐԵԱՆՑ

Մանրամասն կենսագրութիւն, լուսաբանված գրական-պատմական տեսութիւններով.

Երկու հատոր, մօտ 650 երես, բազմաթիւ (25-ից աւելի) պատկերներով (Նազարեանց և նրա ժամանակակիցները, „Հիւսիսափայլի“ գլխաւոր աշխատակիցները, Նազարեանցի ֆակսիմիլէն, գերեզմանը, „Հիւսիսափայլի“ խմբագրատունը):

Մինչև տպագրութեան վերջանալը բացվում է ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ:

Բաժանորդագինն է 1 ՌՈՒԲԼԻ, իսկ ճանապարհածախսով 1 ՌՈՒԲԼԻ 35 ԿՈՊԷԿ:

Լոյս տեսնելուց յետոյ գինը կը բարձրացնվի:

Հատորները առանձին չեն ծախվի: Առաջին հատորը, լոյս տեսնելուց, կուղարկվի բաժանորդներին և վաճառքի չի հանվի մինչև երկրորդ հատորի լոյս տեսնելը:

Վերադիր վճարով բաժանորդագրութիւն չէ ընդունվում:

Բաժանորդագրութիւնը ընդունվում է «Մշակի» խմբագրատանը: Դրսի քաղաքներից դիմում են. Тифлисъ. Редакція „Мшакъ“. 6—10

1877 թ. 1882 թ. 1886 թ. 1896 թ.

Պ. Ա. Սմիրնովի Ընկերութիւնը Մոսկվայում

հաղորդում է ի տեղեկութիւն իր յարգելի գնողների, որ բարձր յատկութեան ՍԵՂԱՆԻ ԳԻՆԻ, Կովկասեան բնական ԿՕՆԵԱԿ, օղիներ և լիկեօրներ կարելի է գնել բոլոր խանութներում, իսկ մեծ քանակութիւններով, Մոսկվայի գներով, աւելացնելով միայն ճանապարհածախսը— ԵՂԲ. ԱԳՐԻԱՆՆԵՐԻ պահեստից, Բագւում, Քալանթարովի պասաժում:

Պարսկաստանի բոլոր քաղաքների համար յիշեալ ապրանքները ուղարկվում են ակցիզը դուրս եկած: (կ. հ.) 20—20

Թիֆլիսի Կենտրոնական Գրավաճառանոցում

վաճառվում են՝

ԱՐԾՐՈՒՆԻ Վ. բժ., Թոքախտ կամ բարակացաւ—պատկերազարդ—Թիֆլիս, 1902 թ. գ. 10 կ.
« Ինֆլուէնցիա կամ նոր ցաւ, Թիֆլիս, 1902 թ. գ. 3 կ., նոյնպէս բժշկի միւս գրքերը:
ԲՈՒԴՈՒՂԵԱՆ Ա. բժ., Ինչ է կաչու հիւանդութիւնը, 1 պատկերով, Պետերբուրգ, 1902 թ. գ. 15 կ., նոյնպէս և միւս գրքերը:
ԵՍԱՅԵԱՆ Զ., Խորտակված սէր, վէպիկ, Թիֆլիս, 1902 թ. գ. 30 կ.
ԵՐԵՄԵԱՆ Հ. Ս., Կենսագրութիւն հայր Ղ. Ալիշանի, պատկերազարդ, Վենետիկ, 1802 թ. գ. 1 ր. 50 կ.
ԲԱՐԽՈՒԴԱՐԵԱՆ Գ., գերմ. թարգմ., Ֆաուստ, Գէօթէի, հեղինակի պատկերով և կարևոր ծանօթութիւններով, մաքուր տիպ, Թիֆլ. 1902 թ. գ. 2 ր.
ДАГБАШЬЯНЪ А., Полный Русско-Армянскій словарь, вып. I, Тифл. 1992 г. ц. 1 р.
Դիմել Тифлисъ, въ Центральную книжную торговлю. (ո.) 2—5

„Փ. Ն. ՓՐԻԴՕՆԵԱՆ“
ԿՕՆՖԷՏԻ ԵՒ ՇՕԿՕԼԱԴԻ ԳՈՐԾԱՐԱՆ ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ

Կովկասեան գիւղատնտեսական ցուցահանդէսում մեր պատրաստած ապրանքները և հանացան—Կովկասում կօնֆէտի արդիւնաբերութեան

ՄԻԱԿ ՄԵԾ ԱՐԾԱԹԵԱՅ ՄԵԴԱԼԻ

Առանձնապէս յանձնարարում ենք. ՌԱՀԱԹ-ԼՕԽՈՒՄ, կարամէլ «ԻԲԻԼԷՅՆԱՅԱ» և առհասարակ բարձր յատկութեան կարամէլներ մրգեղէնով:

Գործարանում աշխատում են մայրաքաղաքի նշանաւոր վարպետներ:
Պատուէրներով դիմել. Թիֆլիս, Պավլովսկայա փողոց, սեփական տուն
Գործարանի հեռախօս № 362, գործարանական խանութինը № 772:

53—100 (հ. կ.)

ԳՈՒՏՏԵՆԲԵՐԳ ԳՐԱԽԱՆՈՒԹՈՒՄ

վաճառվում են

«Լիակատար բառարան ռուսերէնից հայերէն», կազմեց Ց. Դաղբաշեան, պրակ առաջին (բոլորը կը լինի 10 պրակ) 1 ր: Բաժանորդագրութիւն նոյն բառարանի 6 ր.
«Համառօտ կենսագրութիւն Միքայէլ Նալբանդեանցի (1830—1866), գինն է 15 կ.
«Երևելի մարդիկ» (փոքրիկ կենսագրութիւններ) Լէօյի, գ. 15 կ.
«Կրակ» և «Մելանիա» Շիրվանզադէի, գ. 80 կ.
«Համլէտ», Շէքսպիրի, պատկերով, թարգմանութիւն Գ. Բարազեանի, գ. 1 ր.
«Շէքսպիր և իր Համլէթ ողբերգութեան աղբիւրն ու քննադատութիւնները», Պ. Ադամեանի 1 ր.
«Ի՞նչ է կաչուի հիւանդութիւնը», բժ. Ա. Բուդուղեանի—15 կ.
«Թոքախտ կամ բարակացաւ», «Ինֆլուէնցիա» և «Վարակիչ հիւանդութիւններ», բժ. Արծր. 23 կ.
«Կենսագրութիւն Հ. Ղ. Ալիշանի», պատկերազարդ, աշխ. Հ. Ս. Երեմ.—1 ր. 20 կ.
«Սահակ Պարթեւ», «Մեսրոպ Մաշտոց» և «Մահմէդ», կազմեց Ե. Թ.—17 կ.
«Սուրբ գրոց հին ուխտի պատմութեան ընդարձակ աշխարհացոյցը», աշխ. Գ. քահ. Մանդակունու—2 ր. 50 կ.
«Պատմութիւն հայոց գրականութեան, աշխ. Ստ. Պալասանեանի—90 կ.
«Բարեպաշտները», «Ցուղայի վերջին գիշերը» և «Փաբիօլա», Խաչ. քահ. Փանեանի—30 կ.
«Պատկերազարդ այբուբէն, հրատարակութիւն իշխ. Մ. Թումանեանի—1 ր.
«Էմինեան ազգագրական ժողովածու», հատոր Ա., «Փշրանքներ Շիրակայ ամբարներից», հաւաքեց Ալ. Մխիթարեանց—1 ր.
«Էմինեան ազգագրական ժողովածու», հատոր Բ., «Ժողովրդական վէպ և հէքիաթ», հաւաքեց Ս. Հայկունի—1 ր. 25 կ.

Դիմել՝ Тифлисъ. Книжный магазинъ «ГУТТЕНБЕРГЪ». Г. Галустяну. Лорисъ-Меликовская ул. № 11. 3—3